

EDUKACJA KULTUROWA W SZKOLNEJ GEOGRAFII – STAN OBECNY I PERSPEKTYWY NA PRZYSZŁOŚĆ

Bartosz Korinth

Wydział Oceanografii i Geografii, Uniwersytet Gdański, ul. Bażyńskiego 4, 80-309 Gdańsk

Artykuł przedstawia podejście szkolnej geografii do edukacji wielokulturowej w Polsce. Przeanalizowana ona zostaje z perspektywy obecnej podstawy programowej realizowanej w klasach gimnazjalnych oraz tej, która w wyniku trwających przekształceń systemu edukacji, realizowana będzie w klasach V -VIII szkoły podstawowej. W wyniku analizy zmian zachodzących obecnie w Polsce wskazać należy, iż problematyka wielokulturowości w szkolnej geografii straci w przyszłości na znaczeniu, szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę analizę zjawisk kulturowych na poszczególnych kontynentach.

KEYWORDS

edukacja kulturowa, geografia, kultury świata

Correspondence

Email: bartosz.korinth@wp.pl

1 | WPROWADZENIE

W procesie nauczania geografii istotny zdaje się być charakter uczenia się opartego na rozumieniu złożoności świata, wzajemnych relacji jakie w nim występują oraz jakie mają one konsekwencję dla współczesnego społeczeństwa. Interdyscyplinarność geografii jako przedmiotu szkolnego pozwala na omawianie pewnych procesów dziejących się w przestrzeni również w kontekście edukacji wielokulturowej, tak ważnej we współczesnym dyskursie środowiska pedagogicznego. Zagadnienie te staje się mieć istotne znaczenie w obecnym czasie, kiedy wyniku przekształceń w systemie edukacji kształtowanie rozumienia pewnych odmienności kulturowych na świecie może zostać zdegradowane do poziomu niższego niż obserwowany jest on dzisiaj w klasach gimnazjalnych a który w przyszłości przeniesiony zostanie na edukację w klasach V-VIII.

Problemem badawczym w artykule jest analiza porównawcza obecnej podstawy programowej z geografii na poziomie kształcenia gimnazjalnego oraz przyszła, powstała w wyniku przekształceń edukacyjnych obserwowanych współcześnie w polskim systemie oświaty, która realizowana będzie w klasach V-VII szkoły podstawowej. Obie podstawy skorelowane ze sobą wskazać mają jak zmieni się rola edukacji wielokulturowej w Polsce i jakie może to ze sobą nieść konsekwencje, szczególnie jeśli bierze się pod uwagę kształcenie u dzieci i młodzieży poznawczego rozumowania świata oraz różnic kulturowych jakie w nim występują.

2 | EDUKACJA WIELOKULTUROWA – DEFINICJE I KONTEKST EDUKACYJNY

Aby mówić o aspekcie wielokulturowości w edukacji, należy wskazać na definicję jej podstawowego członu jakim jest słowo kultura. Już w tym miejscu spotkać się z wielowymiarowością tego pojęcia. W literaturze przedmiotu najogólniej jest ona określana jako specyficzny styl życia danej społeczności oraz jej sposób na życie [Taylor 1911]. Jest to pojęcie fundamentalne a jego uniwersalizm wykorzystywany jest przez badaczy to tworzenia przez nich odpowiedniego dla ich dziedziny tłumaczenia.

Kultura w ujęciu socjologicznym sprowadza się najczęściej do wskazania, iż dotyczy ona głównie społeczeństwa a nie konkretnej jednostki, zaś społeczeństwo te powiązane jest ze sobą więzami rodzinnymi. Potwierdzeniem takiego założenia są słowa socjologa Ralpa Lintona, który stwierdza, iż kultura jest „społecznym dziedzictwem członków społeczeństwa” [Linton 2000]. Na dziedzictwo jako istotny element kultury zwracali uwagę również Norman Goodman oraz Gary T. Marx którzy uważają, iż kultura jest „świadomym, społecznie przekazywanym dziedzictwem wytworów, wiedzy, wartości i oczekiwań normatywnych” [Goodman, Marx 1982]. W pojęciach tych zauważalne jest równocześnie traktowanie analizowanego zjawiska jako pewnych wytworów o charakterze zarówno niematerialnym jak i duchowym [Gruchoła 2010].

Analizując kulturę z perspektywy socjologicznej ważne jest jej uzupełnienie o aspekt geograficzny, który na potrzeby pracy jest szczególnie ważny. W literaturze przedmiotu dotyczącej tej dziedziny wskazuje się na wzajemne powiązania kultury z przestrzenią w jakiej ma ona miejsce. Wyodrębnia się także subdyscyplinę określaną jako geografia kultury, będącą częścią geografii humanistycznej [Lisowski 2004]. W jej pryzmacie postrzega się kulturę w wymiarze przestrzennym, manifestującym zróżnicowanie relacji człowieka z jego najbliższym otoczeniem. Często wskazuje się także, iż przestrzeń jest zdeterminowana przez niematerialne i materialne wytwory człowieka [Rembowska 2002], które z nią korelują.

Przechodząc już do samego pojęcia wielokulturowości należy wskazać na mnogość jego percepcji w literaturze. Wskazuje się często na trzy różne płaszczyzny jej postrzegania, wśród których wymienia się między innymi stan faktyczny, polityczny i społeczny- w tym kulturowy [Krajewska-Kułak, Łukaszyk 2010]. Wielokulturowość w ostatnim z wymienionych aspektów rozumiana jest w kategoriach różnorodności etnicznej i kulturowej społeczeństwa [Ratajczak, 2014]. Te z kolei pozwalają patrzeć na te pojęcie jako zjawisko etniczne i kulturowe, które jest wspólne dla danego społeczeństwa. Rozpatrując je z natomiast z geograficznego punktu widzenia, najważniejszą definicją wielokulturowości jest ta wykazująca na współwystępowanie społeczeństwa na ograniczonej przestrzeni [Lewicki 2005], będącej wynikiem kontaktu kulturowego.

Wielokulturowość, jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, jest wartością ważną w procesie edukacji dzieci i młodzieży, szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę jej nacisk na różnorodność i wielość kultur będących jednym z elementów idealnego ładu społecznego [Górak-Sosnowska 2012]. Wskazuje się stosunkowo często na związek edukacji wielokulturowej ze współczesnymi problemami społeczno- polityczno- gospodarczymi świata [Garbuzik 2013]. W dyskursie na temat wielokulturowości to właśnie edukacja wskazywana jest jako główny czynnik warunkujący

te problemy a jednocześnie mogący być w przyszłości głównym narzędziem ich powstrzymania. W tym miejscu na ważne wskazuje się takie przedmioty szkolne jak geografia i historia, które w wyniku silnej symbiozy tworzą u uczniów określone mechanizmy poznawcze związane z percepcją wielokulturowości na świecie. W pracy poświęcono uwagę pierwszej z wymienionych dyscyplin, w szczególności zaś elementów geografii regionalnej świata, w której tematyka różnicowania kulturowego na poszczególnych kontynentach jest szczególnie bliska.

3 | WIELOKULTUROWOŚĆ W EDUKACJI GEOGRAFICZNEJ- PODSTAWA PROGRAMOWA KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO Z GEOGRAFII

Rola edukacji geograficznej w kształtowaniu odpowiedniego rozumowania przez uczniów specyfiki świata, jego złożoności, kontrastowości i przyczynowości, powinna być współcześnie szczególnie ważna, tym bardziej jeśli weźmie się pod uwagę trend odchodzenia od aktualizmu treści geografii [Zatorski 2016] a skupianiu się na subdyscyplinach analizowanego przedmiotu szkolnego. Pewna gloryfikacja wiedzy faktograficznej nie dającej uczniom odpowiednich narzędzi do poznawania właściwych kontekstów kulturowych, spowodować może, iż ich percepcja obcej kultury może zostać znacznie zaburzona.

W obecnej podstawie programowej realizowanej na III etapie edukacyjnym (gimnazjum) aspekty dotyczące geografii regionalnej świata realizowane są najczęściej w oparciu o pewną linearną charakterystykę kontynentów, począwszy od Afryki a skończywszy na Europie. Na potrzeby pracy przeprowadzona została analiza tych elementów podstawy, w których widoczne jest szczególnie znaczenie edukacji wielokulturowej.

TABLE 1 Wybrane elementy podstawy programowej kształcenia ogólnego z przedmiotu geografia na III etapie edukacyjnym z podziałem na jednostki tematyczne

Jednostka tematyczna	Elementy podstawy programowej. Uczeń:
Ameryka	- wyróżnia główne cechy i przyczyny zróżnicowania kulturowego i etnicznego Ameryki Północnej i Południowej,
Azja	- wykazuje, na podstawie map tematycznych, że kontynent Azji jest obszarem wielkich geograficznych kontrastów, - przedstawia, na podstawie map tematycznych, warunki przyrodnicze obszarów, na których kształtowały się najstarsze azjatyckie cywilizacje, - wykazuje znaczenie czynników społeczno-kulturowych w tworzeniu nowoczesnej gospodarki Japonii na tle niekorzystnych cech środowiska przyrodniczego, - opisuje kontrasty społeczne i gospodarcze w Indiach, - charakteryzuje region Bliskiego Wschodu pod kątem cech kulturowych,
Europa	- opisuje, na podstawie map tematycznych, zróżnicowanie regionalne, kulturowe, narodowościowe i etniczne współczesnej Europy oraz najważniejsze przyczyny i konsekwencje tego zróżnicowania, - wykazuje związki między rozwojem turystyki w Europie Południowej a warunkami przyrodniczymi oraz dziedzictwem kultury śródziemnomorskiej.

Źródło: Podstawa programowa kształcenia ogólnego w gimnazjum. Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Zauważalne jest w obecnej podstawie programowej kształcenia ogólnego z geografii w gimnazjum traktowanie

treści dotyczących kultury świata w sposób ogólny. Za przykład można wziąć tutaj elementy geografii Ameryki Północnej i Południowej, w której wskazuje się na realizację tematów związanych z głównymi cechami i przyczynami zróżnicowania kulturowego i etnicznego tego obszaru. Podobna sytuacja zauważalna jest również w przypadku realizacji treści z zakresu geografii regionalnej Azji, chociaż biorąc pod uwagę uogólnienie treści w pierwszym z wymienionych kontynentów, tutaj autorzy podstawy programowej wskazują już na konkretne obszary. Wyszczególnione zostają w ten sposób problemy Indii, Japonii oraz Bliskiego Wschodu.

Analizując przedstawioną tabelę należy także zwrócić uwagę na traktowanie edukacji wielokulturowej w geografii szkolnej z europocentrycznego punktu widzenia. W obowiązującym obecnie w systemie oświaty dokumencie elementy środowiska społecznego Europy przedstawiają nie tylko ogólne zróżnicowanie kulturowe czy etniczne tego obszaru ale także zróżnicowanie regionalne i narodowościowe, którego brak widoczny jest w przypadku kontynentów wspomnianych we wcześniejszej części pracy.

Podręczniki konstruowane na podstawie obowiązującego programu kształcenia z zakresu przedmiotu geografia (np.: Planeta Nowa 2, rok dopuszczenia 2015) wskazują na różnice kulturowe w przypadku charakteryzowania kontynentu afrykańskiego i amerykańskiego, co stanowi ich niewątpliwą atut w kontekście analizowanego zagadnienia. Uzupełniają one tym samym podstawę programową we własnym zakresie.

TABLE 2 Wybrane elementy podstawy programowej kształcenia ogólnego z przedmiotu geografia w klasach V-VIII szkoły podstawowej z podziałem na jednostki tematyczne

Jednostka tematyczna	Wybrane wymagania edukacyjne. Uczeń:
Afryka	- określa związki między walorami przyrodniczymi i kulturowymi Kenii a rozwojem turystyki,
Ameryka	- przedstawia sytuację rdzennej ludności Ameryki oraz wyjaśnia przyczyny zanikania kultur pierwotnych,
Azja	- wskazuje na podstawie map tematycznych, że kontynent Azji jest obszarem wielkich geograficznych kontrastów, - ocenia znaczenie czynników społeczno-kulturowych w tworzeniu nowoczesnej gospodarki Japonii w niesprzyjających warunkach przyrodniczych, - przedstawia i wyjaśnia kontrasty społeczne i gospodarcze w Indiach, - charakteryzuje region Bliskiego Wschodu pod względem zasobów ropy naftowej, poziomu rozwoju gospodarczego i cech kulturowych,
Europa	- wskazuje zróżnicowanie narodowościowe i kulturowe Europy oraz wyjaśnia jego najważniejsze przyczyny i konsekwencje, - wykazuje związki między rozwojem turystyki w Europie Południowej a warunkami przyrodniczymi oraz dziedzictwem kultury śródziemnomorskiej,

Źródło: Podstawa programowa kształcenia ogólnego w klasach V-VIII szkoły podstawowej. Ministerstwo Edukacji Narodowej.

W przyszłej podstawie programowej kształcenia ogólnego z geografii w klasach V-VII szkoły podstawowej, która zastąpi tę realizowaną obecnie w gimnazjum, zauważalne są zmiany w podejściu do nauczania treści z zakresu geografii regionalnej świata. Jedną z najistotniejszych zauważalna jest w przypadku charakteryzacji kontynentu afrykańskiego oraz obu Ameryk, w których to postanowiono ogólne założenia dotyczące zróżnicowania kulturowego zastąpić treściami bardziej skonkretyzowanymi. W przypadku Ameryki Północnej i Południowej wskazuje się w podstawie na współczesną

sytuację kultur pierwotnych, omijając tym samym elementy zróżnicowania kulturowego całego analizowanego obszaru.

Kolejną istotną cechą nowej podstawy programowej z kształcenia ogólnego z geografii na analizowanym etapie edukacyjnym jest pominięcie treści dotyczących kontynentu azjatyckiego w kontekście kształtowania się na tym obszarze najstarszych cywilizacji. Uważa się, że usunięcie takiego elementu z podstawy jeszcze może oddalić od siebie geografię i historię, które według niektórych badaczy powinny korespondować ze sobą i wzajemnie się uzupełniać, co zauważalne jest w systemach edukacyjnych innych krajów europejskich [Głowacz 2014].

W przypadku innych aspektów związanych ze zróżnicowaniem kulturowym świata zauważalne jest stosunkowo duże podobieństwo obecnej podstawy programowej kształcenia ogólnego z geografii w gimnazjum oraz przyszłej podstawy dla klas V-VIII szkoły podstawowej. Zdaje się, iż najmniej zmienione zostały zagadnienia dotyczące geografii regionalnej Europy.

TABLE 3 Zmiany w doborze treści kształcenia ogólnego z geografii w zakresie treści wielokulturowych - analiza porównawcza obecnej podstawy programowej w gimnazjum i przyszłych klasach V-VIII szkoły podstawowej

Edukacja geograficzna w gimnazjum	Edukacja geograficzna w klasach V-VIII szkoły podstawowej
Treści z zakresu geografii regionalnej świata realizowane holistycznie z uwzględnieniem wszystkich kontynentów traktowanych w podstawie programowej jako całość.	Podział treści z zakresu geografii regionalnej świata na klasę VI i VIII (uwzględniając w klasie VI szczególne miejsce Polski i Europy).
Więcej treści skoncentrowanych na geografii świata.	Więcej treści skoncentrowanych na geografii Polski.
Mniejsze znaczenie treści dotyczących zróżnicowania społecznego w Europie.	Większe znaczenie treści dotyczących zróżnicowania społecznego w Europie.
Mniejsze znaczenie treści związanych ze zróżnicowaniem kulturowym Polski.	Większe znaczenie treści związanych ze zróżnicowaniem kulturowym Polski.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów rozproszonych.

Wskazać należy, iż treści kształcenia z zakresu aspektów wielokulturowych będą w przyszłej podstawie programowej ponownie analizowane z europocentrycznego punktu widzenia w edukacji. Podczas analizy przyszłej podstawy programowej zauważono, iż Europa traktowana w gimnazjum podobnie jak inne kontynenty, zostanie w przyszłości wyodrębniona a treści wielokulturowe analizowane będą przez uczniów w kontekście przemian w Polsce. Kształcenie oparte będzie także bardziej niż dotychczas na zróżnicowaniu kulturowym wewnątrz kraju a nie poza jego obrębem.

Z jednej strony wskazuje się w komentarzach do obowiązującego w przyszłości dokumentu, iż kształcenie oparte w głównej mierze na charakterystyce społeczno- gospodarczej i przyrodniczej Polski pomoże uczniom wskazać jej miejsce w świecie, z drugiej zaś strony takie podejście budzi obawy, iż edukacja z zakresu wielokulturowości zostanie przestrzennie ograniczona do naszego kraju oraz kontynentu, na którym on leży. Potwierdzeniem tychże obaw jest proponowana przez ministerstwo siatka godzin wynikająca z ramowych planów kształcenia, która przedstawiona została w tabeli numer 4.

Podczas analizy zamieszczonej tabeli zwrócić należy szczególną uwagę na wspomniane wcześniej miejsce Polski w zaplanowanej edukacji geograficznej uczniów w klasach V-VIII, w przypadku której poświęconych zostało 25% wszystkich przewidzianych działań. Istota kraju zawarta została również w godzinowym rozkładzie treści nauczania. Analizowany będzie on bowiem przez uczniów na łącznie 62 godzinach lekcyjnych co stanowi niemalże połowę całego przewidzianego

TABLE 4 Godzinowy rozkład treści kształcenia ogólnego z geografii w klasach V-VIII szkoły podstawowej

Numer działu	Tytuł działu	Godzinowy rozkład treści nauczania
Klasa V (łącznie 26 godz.)		
I.	Mapa Polski.	2 godz.
II.	Krajobrazy Polski.	13 godz.
III.	Lądy i oceany na Ziemi.	2 godz.
IV.	Krajobrazy świata.	9 godz.
Klasa VI (łącznie 26 godz.)		
V.	Ruchy Ziemi.	5 godz.
VI.	Współrzędne geograficzne.	4 godz.
VII.	Geografia Europy.	11 godz.
VIII.	Sąsiedzi Polski.	6 godz.
Klasa VII (łącznie 60 godz.)		
IX.	Środowisko przyrodnicze Polski na tle Europy.	13 godz.
X.	Spółeczeństwo i gospodarka Polski na tle Europy.	22 godz.
XI.	Relacje między elementami środowiska geograficznego na wybranych obszarach Polski.	14 godz.
XII.	Własny region.	8 godz.
XIII.	„Mała ojczyzna”.	3 godz.
Klasa VIII (łącznie 26 godz.)		
XIV.	Geografia regionalna Azji.	8 godz.
XV.	Geografia regionalna Afryki.	7 godz.
XVI.	Geografia regionalna Ameryki Północnej i Południowej.	7 godz.
XVII.	Geografia regionalna Australii.	2 godz.
XVIII.	Geografia regionalna Antarktydy.	2 godz.

Źródło: Podstawa programowa kształcenia ogólnego – geografia – klasy V-VIII. Ministerstwo Edukacji Narodowej.

na edukację geograficzną czasu. Pozytywnym efektem takiego stanu rzeczy może być w przyszłości większe poczucie autentycznej więzi z „małą ojczyzną”, które obecnie traktowane jest w podręcznikach szkolnych a także w samej podstawie programowej w sposób marginalny [Sadoń-Osowiecka 2009], tym bardziej jeśli weźmie się pod uwagę duży nacisk na treści dotyczącej samego kontynentu europejskiego, którego treści w nowej podstawie stanowią również znaczną jej część.

Naturalnym efektem narzuconego w analizowanym dokumencie uszczegółowienia zagadnień dotyczących Polski i Europy jest mniejsze znaczenie aspektów dotyczących geografii regionalnej świata. Zauważyć można bowiem, iż godziny lekcyjne, na których omawiane mogą być treści dotyczące zróżnicowania kulturowego na całym świecie, zawarte zostały

w ostatniej klasie szkoły podstawowej a na ich realizację przeznaczono 26 jednostek lekcyjnych co stanowi niecałe 20% ogółu. Należy w tym miejscu zastanowić się czy taka liczba jest wystarczającą by proces poznawczy uczniów mógł być prawidłowo uzupełniony o edukację wielokulturową. Złożoność procesów społecznych zachodzących we współczesnym świecie nie da się bowiem przedstawić w sposób fragmentaryczny tak jak proponuje nauczycielom geografii nowa podstawa programowa.

4 | WNOSKI

Należy się spodziewać, iż w przyszłości zmaleje w polskiej edukacji geograficznej znaczenie edukacji wielokulturowej realizowanej w ramach geografii regionalnej świata, której przyczyną jest umiejscowienie w podstawie programowej Polski i Europy jako obszarów centralnych, których zagadnienia realizowane mają być przez większość przewidzianych w kształceniu ogólnym godzin lekcyjnych.

Kolejnym faktem świadczącym o zaniedbaniu poznawczego charakteru wielokulturowości w kontekście szkolnej geografii jest stosunkowo niewielka liczba godzin przeznaczona na charakterystykę poszczególnych kontynentów. Zadaniem trudnym stać się bowiem może przedstawienie złożoności zjawisk zachodzących w każdym z nich uwzględniając przy tym zróżnicowanie kulturowe, etniczne czy narodowościowe.

Uważa się, iż należy w przyszłości podjąć ogólnokrajowy dyskurs dotyczący miejsca edukacji wielokulturowej w geografii. Jeśli edukacja geograficzna z tego zakresu realizowana będzie zgodnie z zaleceniami, poznanie przez uczniów złożoności kultur może być zadaniem niemożliwym do wykonania, co z kolei ograniczy ich sposób myślenia o świecie oraz wszystkich kulturowych zjawiskach, o których mówi się w mediach zarówno polskich jak i zagranicznych.

REFERENCES

1. Garbuzik P. Wartość dialogu w edukacji międzykulturowej. Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW. 2013.
2. Głowacz A. Innowacje w założeniach programowych edukacji geograficznej na etapie ISCED 2 w wybranych krajach europejskich. *Annales Universitatis Pedagogicae Cracoviensis Studia Geographica* VI. 2014.
3. Goodman N., Marx G. *Society Today*. Nowy Jork. 1982.
4. Górak – Sosnowska K. Edukacja międzykulturowa a postawy wobec innych // *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno – Społecznego Studia i Pracy. Szkoła Główna Handlowa*. 2012.
5. Gruchoła M. 2010. Kultura w ujęciu socjologicznym // *Roczniki Kulturoznawcze*. 2010.
6. Krajewska – Kułak E., Łukaszczyk C. Wielokulturowość społeczeństwa polskiego // *Problemy wielokulturowości w medycynie*. 2010.
7. Lewicki C. Edukacja wielokulturowa w okresie globalizacji. Powinności szkoły a kształcenie nauczycieli // *Kwartalnik Edukacyjny* nr 3. 2005.
8. Linton R. *Kulturowe podstawy osobowości*. Warszawa. 2000.
9. Lisowski A. Refleksje nad rozwojem geografii: od problemu dezintegracji do problemu tożsamości dyscypliny // *Geografia u progu XXI wieku*. Kraków. 2004.
10. Ratajczak M. Podróż ku międzykulturowości // *Kultura – Historia – Globalizacja* nr 15. 2014.
11. Rembowska K. Podejście kulturowe – szansa na integrację geografii człowieka // *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia geographica socio – oeconomica* 4. 2002.
12. Sadoń – Osowiecka T. Konstruowanie wiedzy geograficznej w klasach gimnazjalnych. Możliwości i zaniedbania.

Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków. 2009.

13. Tylor F. The principles of scientific management. Cosimo Classics. 1911.

14. Zatorski M. Antydyskryminacyjna rola edukacji geograficznej w kształtowaniu postaw tolerancji wobec mniejszości narodowych i etnicznych // *Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska LXXI*. 2016.